

DEFICITUL ATENȚIEI LA ELEVII CU DIFICULTĂȚI DE ÎNVĂȚARE A LIMBAJULUI SCRIS

Lucia CHITOROGA, lector superior

Summary

This article represents the comparative study of attention in students with difficulty in learning written language (DILS) versus those with no learning difficulties in written language.

The study attested statistically significant differences between two groups in terms of attention deficit and hyperactivity, and attention concentration.

Elevul care învață are un rol activ: el transformă, construiește și elaborează propriile cunoștințe. Procesul de învățare, în general, și limbajul scris, în particular, este o construcție a cunoștințelor. El este copleșitor și costisitor energetic, pentru că oricare ar fi mediul în care învață copilul, analizatorii îi sunt „bombardați” permanent de stimuli senzoriali, externi și interni.

Atenția intervine ca funcție adaptativă și instanță de selecție a informațiilor necesare pe moment, de organizare și control a comportamentului, în vederea unei funcționări cognitive și a unei activități eficiente [2, 4].

Atenția inspectează toți stimulii, îi filtrează, permițând accesul în câmpul conștiinței, doar stimulilor bine triați. Aceasta, consideră Miclea M., Dias B., Levine M.D., Vianin P., presupune stăpânirea impulsivității și inhibiția laterală a stimulilor irelevanți pe moment. În câmpul conștiinței pătrund doar stimulii pertinenti, urmând a fi procesați mai laborios, memorați și înțeleși. În această accepțiune, atenția deține funcția de control al accesului informației în procesorul central.

Bezrukih M.M. susține că învățarea limbajului scris și automatizarea deprinderii de a scrie nu se poate realiza în absența „capacității de organizare a activității” ce include: capacitatea copilului de a-și concentra atenția pe o anumită durată de timp și a lucra fără a se

distrage; capacitatea de a înțelege și îndeplini instrucțiuni verbale (scopul de a scrie, la început, îl stabilește adultul, apoi copilul învață să-l formuleze singur); capacitatea de a elabora un algoritm de lucru și a-i urma pașii; capacitatea de a aprecia și verifica rezultatul propriei activități, de a aplica corecturi din mers. Concentrarea atenției, în această perspectivă, este veriga primară în organizarea activității, în general, și în lanțul de premise necesare învățării limbajului scris [5].

Semionova O.A. afirmă că debutul învățării sistematice, suscită copilului un nivel ridicat al voluntarității în organizarea activității: capacitatea de a-și adapta comportamentul la cerințele învățătorului, de a-și însuși și respecta planul activității, de a verifica corectitudinea realizării acesteia. În etapele timpurii ale ontogenezei, un rol dominant îl are reglajul emoțional, pe când la vârsta de 7-8 ani, datorită dezvoltării intense a componentelor cerebrale, rolul decisiv revine atenției selective și voluntare. Aceste modificări duc la perfecționarea capacității de analiză și de prelucrare a informațiilor, semnificative pentru realizarea procesului de învățare școlară.

Stuss D. afirmă că, disfuncțiile în organizarea și planificarea activității au drept componentă internă deficitul de atenție, se manifestă prin ineficiența elaborării și realizării strategiilor de rezolvare a unor sarcini, repetarea involuntară, inerțioasă a unor acțiuni eronate, incapacitatea elevilor de a corecta erorile la primirea feedback-ului și rigiditatea gândirii. Aceste caracteristici duc, în consecință, la dificultăți de învățare, în general, și implicit la cele de învățare ale limbajului scris [2].

Macinskaia R.I., Krupskaia E.V., Absatova K.A. invocă deficitul de atenție și hiperactivitatea, alături de nedezvoltarea reglajului volutar al proceselor cognitive, ca factori determinanți ai dificultăților de învățare ale limbajului scris.

Termenul „deficit al atenției cu hiperactivitate” se utilizează pentru diferite combinații de tulburări ale atenției și comportamentului.

În baza criteriilor DSM-IV, acest sindrom include trei subtipuri: deficitul de atenție fără hiperactivitate (ADD-H), deficitul de atenție cu hiperactivitate (ADD+H), deficitul de atenție cu hiperactivitate și impulsivitate. În ADD-H și ADD+H, este tulburată, în principal, selectivitatea atenției și capacitatea menținerii atenției voluntare. În deficitul de atenție cu hiperactivitate și impulsivitate, atenția este tulburată pe contul perturbării activității generale a creierului.

Prin urmare, diagnosticarea deficitului de atenție, a hiperactivității, a gradului de dezvoltare a concentrării atenției se impune drept premisă obligatorie în cercetarea elevilor cu DILS.

Prezentul articol, care reprezintă o secvență experimentală dintr-o cercetare mai largă, a avut ca obiectiv dezvoltarea specificului de dezvoltare a atenției la elevii cu dificultăți de învățare ale limbajului scris (DILS), comparativ cu elevii fără dificultăți de învățare ale limbajului scris.

În concordanță cu ideile abordate mai sus, am formulat următoarea ipoteză de cercetare:

considerăm că, atenția, ca proces de selecție a informației, de control și organizare a activității, prezintă anumite diferențe la elevii cu dificultăți de învățare a limbajului scris față de cei grafici.

Cercetarea a fost realizată pe un eșantion general de 253 elevi din clasa a doua din orașul Chișinău, cu vârsta cuprinsă între 8-9 ani. În baza aplicării unor probe specifice de cercetare a limbajului scris, au fost identificați 51 de elevi cu dificultăți de învățare a limbajului scris, care au constituit lotul experimental. Acești elevi vor fi numiți abreviat – elevi cu DILS.

Analiza lotului de elevi cu dificultăți de învățare a limbajului scris, sub aspectul apartenenței de gen, a relevat că 7,11% (18) sunt fete, iar 13,04 % (33) sunt băieți. Băieții sunt mai afectați de dificultățile de învățare a limbajului scris, decât fetele.

Drept repere de comparație pentru rezultatele elevilor cu dificultăți de învățare a limbajului scris au servit datele unui lot de 38 de elevi fără dificultăți de învățare a limbajului scris, selectați aleator, numiți în articol – elevi grafici. Lotul de elevi grafici a fost alcătuit din 19 fete și 19 băieți.

Pentru a proba viabilitatea ipotezei lansate, am aplicat proba „Profilul atențional al copilului” (Child Attentional Profile), testul Toulouse-Pieron și o probă de determinare a volumului atenției;

Proba „*Profilul atențional al copilului*” evaluează starea atenției, dezvăluind prezența deficitului de atenție și al hiperactivității la elevi, în funcție de comportamentul (consemnat de învățătoare) copilului în clasă; *Testul Toulouse-Pieron* măsoară gradul de concentrare al atenției elevilor, în baza discriminării unor stimuli-țintă dintre alți stimuli de distracțiune; *Proba de determinare a volumului atenției* a fost aplicată individual. Zece imagini cu obiecte familiare copiilor au fost expuse pentru 3 secunde, ei fiind instruiți să le privească atent. Imediat după expunere, elevii trebuiau să numească imaginile văzute. Rezultatele a trei încercări succesive au fost sumate, calculându-se media, care a reprezentat volumul atenției aceluși subiect.

Analiza rezultatelor la proba „Profilul atențional al copilului” a atestat că 45,09% (23) din elevii cu dificultăți de învățare a limbajului scris manifestă deficit de atenție. Din cei 45,09% de elevi cu deficit de atenție, rata cea mai mare o constituie băieții – 33,33% (17), iar cea mai mică o constituie fetele – 11,76%(6). Rezultă că băieții cu DILS sunt, într-o măsură mai mare, afectați de deficitul de atenție decât fetele.

În lotul de elevi grafici am atestat deficitul atenției în proporție de 23,68%(9), iar din această rată totală, băieții constituie 10,52% (4), pe când fetele 13,15%(5). Fapt care atestă că dintre elevii grafici, mai multe fete denotă deficit de atenție decât băieții.

Cât privește hiperactivitatea, în lotul de elevi cu dificultăți de învățare a limbajului scris, am constatat prezența acesteia la 23,52%(12) din elevii cercetați, dintre care 19,60% (10) revine băieților, iar 3,92%(2) – fetelor. (Fig. 1)

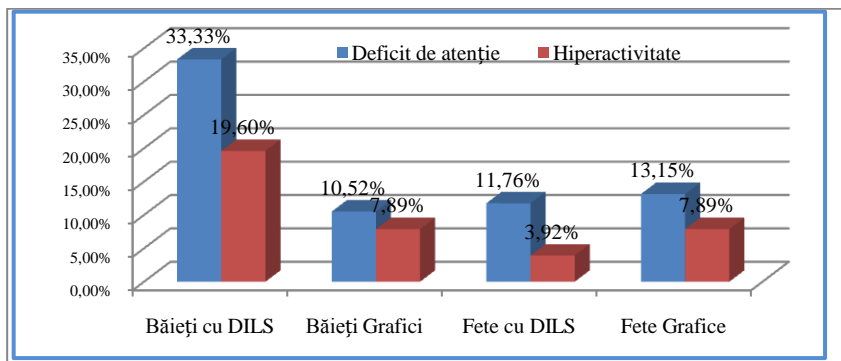

Figura 1. Distribuția rezultatelor, în funcție de gen, la proba „Profilul atențional al copilului”

Datele prezentate de elevii grafici atestă o rată totală de 23,68%(9) a deficitului de atenție, dintre care băieții – 10,52% (4), iar fetele – 13,15%(5). Hiperactivitatea are, de asemenea, o pondere mult mai mică la elevii grafici – 15,78%(6), decât la elevii cu DILS. Atât băieții (3), cât și fetele (3) atestă 7,89%.

Tabloul frecvențelor, de mai sus, denotă că deficitul de atenție, cât și hiperactivitatea sunt fenomene prezente atât la elevii cu DILS, cât și la cei grafici. Totuși, numărul elevilor cu DILS, afectați de deficitul de atenție și de hiperactivitate, este considerabil mai ridicat decât cel al elevilor grafici.

Constatarea care se impune este că elevii cu DILS nu numai că sunt afectați, în număr mai mare, de deficitul de atenție ci, și ponderea acestui deficit este mai pronunțată la ei, în comparație cu cei grafici, fapt confirmat de valorile medii ale celor două loturi.

Observăm că băieții cu DILS ($m=9,56$) atestă medii mai înalte ale deficitului atențional, decât băieții grafici ($m=6,68$). Deasemenea, medii mai ridicate prezintă băieții cu DILS ($m=5,75$), și la variabila hiperactivitate, față de băieții grafici ($m=2,79$). (Tab.1)

Valorile medii ale fetelor cu DILS, la deficitul atențional ($m=6,74$), cât și la hiperactivitate ($m=3,37$), sunt doar ușor mai ridicate decât ale fetelor grafice cercetate ($m=6,47/m=3,26$).

Tabel 1. Ponderea rezultatelor la proba „Profilul atențional al copilului”, elevi cu DILS vs elevi grafici

Variabila	Elevi cu DILS (m)		Elevi grafici (m)	
	Băieți	Fete	Băieți	Fete
Deficit de atenție	9,56	6,74	6,68	6,47
Hiperactivitate	5,75	3,37	2,79	3,26

Analiza comparativă a rezultatelor elevilor cu DILS și a celor grafici, la proba „Profilul atențional al copilului”, prin intermediul metodei neparametrice U Mann-Whitney, a atestat existența unor diferențe semnificative statistic (Tab. 2), atât la deficitul atențional, cât și la hiperactivitate.

Tabel 2. Diferențele semnificative la proba „Profilul atențional al copilului”, elevi cu DILS vs elevi grafici

Variabila	Mann-Whitney U	Prag de semnificație (p)	Mărimea efectului (r)
Deficitul de atenție	681,00	$\leq 0,005$	0,45
Hiperactivitate	818,50	$\leq 0,005$	0,33

Diferențe semnificative s-au înregistrat între băieții cu DILS și cei grafici. (Tab. 3)

Tabel 3. Diferențele semnificative la proba „Profilul atențional al copilului”, băieți cu DILS vs băieți grafici

Variabila	Mann-Whitney U	Prag de semnificație (p)	Mărimea efectului (r)
Deficitul de atenție	168,50	$\leq 0,005$	0,37
Hiperactivitate	185,50	$\leq 0,002$	0,32

S-au constatat, deasemenea, diferențe semnificative între fetele și băieții cu DILS. (Tab. 4.)

Tabel 4. Diferențele semnificative la proba „Profilul atențional al copilului”, fete vs băieți cu DILS

Variabilele	Mann-Whitney U	Prag de semnificație (p)	Mărimea efectului (r)
Deficitul de atenție	119,50	$\leq 0,001$	0,50
Hiperactivitate	162,50	$\leq 0,005$	0,39

Între fetele cu DILS și cele grafice, între fetele și băieții grafici nu s-au constatat diferențe semnificative în manifestarea deficitului de atenție și al hiperactivității.

Prin prisma datelor obținute la această probă, putem conchide că elevii cu DILS denotă mai frecvent deficitul de atenție și hiperactivitatea, decât elevii grafici. Deficitul de atenție are o pondere mai accentuată la elevii cu DILS față de cei grafici.

Băieții cu DILS se confruntă mai frecvent și într-un grad mai pronunțat cu deficitul de atenție și cu tendința spre hiperactivitate decât fetele cu DILS.

Atenția elevilor cu DILS se caracterizează printr-un nivel mai scăzut de dezvoltare al selectivității atenției și prin capacități mai reduse de menținere și reglare a atenției concentrate, în mod voluntar. Atenția voluntară este mai slab dezvoltată la elevii cu DILS, decât la elevii grafici.

Analiza datelor la *proba de măsurare a volumului atenției* relevă că 62,74% din subiecții cu DILS și 37,83% dintre cei grafici au un volum al atenției de 2-4 elemente; 29,41% din elevii cu DILS și 48,64% din cei grafici au un volum al atenției de 5-6 elemente, iar 8% din elevii cu DILS și 16,21% din cei grafici au un volum al atenției de 7-9 elemente.

Surse de specialitate (Șchiopu U., Verza E., Racu I.), susțin că volumul atenției școlarului mic de 8-9 ani, vârstă pe care o au și subiecții cercetați în acest context, este de 2-5 elemente unități de material informațional.

Constatarea care se impune este că cea mai mare parte (62,74% /29,41%) din elevii cu DILS ating limita superioară a volumului atenției pentru această vârstă, în timp ce rezultatele elevilor grafici se aliniază, preponderent, la limita medie și superioară a volumului atenției.

Comparând rezultatele elevilor cu DILS ($m=3,91$) cu cele ale elevilor grafici ($m=5,09$), obținute la proba de identificare a volumului atenției, am atestat o diferență semnificativă statistic: $U=498,50$, $p \leq 0,001$, cu o mărime medie a efectului $r=0,41$, fapt ce ne relevă că, deși datele elevilor cu DILS se încadrează în limita specifică de vârstă, totuși volumul atenției graficilor este mai mare. Există diferențe între cele două loturi sub aspectul volumului atenției.

Testul *Toulouse-Pieron* dezvoltă procesul atenției, dezvoltând capacitatea de concentrare, de focalizare a conștiinței asupra unui stimul, de rezistență la factorii perturbatori externi sau interni. Rezultatele aplicării acestui test (Fig. 2) arată că 35,26% din elevii cu DILS și 5,40% din elevii grafici cercetați prezintă un nivel redus al concentrării atenției; 31,37% din elevii cu DILS și 27,02% din elevii grafici denotă un nivel mediu al concentrării atenției; 13,72% din elevii cu DILS și 16,21% din elevii grafici manifestă un nivel peste mediu al concentrării atenției, iar 19,60% din elevii cu DILS și 51,35% din elevii grafici reușesc să-și concentreze atenția la cel mai înalt nivel.

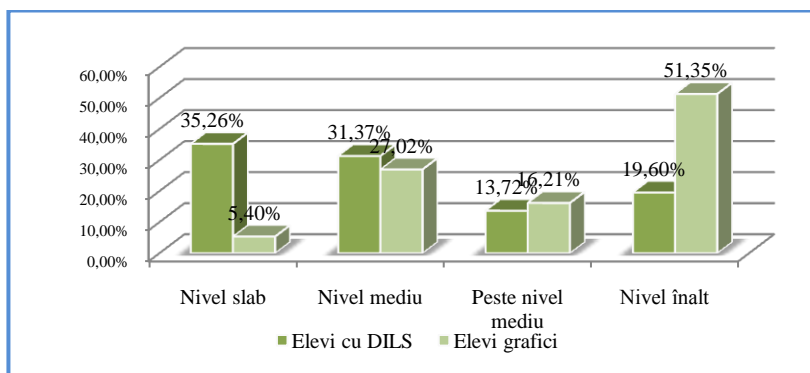

Figura 2. Distribuția rezultatelor la testul Toulouse-Pieron, elevi cu DILS vs elevi grafici

Compararea rezultatelor celor două loturi cercetate, la testul Toulouse Pieron a atestat următoarele diferențe semnificative statistic:

- între scorurile generale ale elevilor cu DILS ($m=39,59$) și a elevilor grafici ($m=58,24$): $U=236,00$, $p=0,001$, cu o mărime puternică a efectului $r=0,64$, ceea ce ne permite să conchidem că elevii cu DILS denotă mai reduse capacități ale concentrării atenției, decât elevii grafici.

- între fetele cu DILS ($m=36,74$) și fetele grafice ($m=54,58$): $U=43,50$, $p<0,001$, cu o mărime puternică a efectului $r=0,65$, fapt ce denotă că fetele cu DILS au capacitatea de concentrare a atenției mai slab dezvoltată, decât cele grafice.

- între băieții cu DILS ($m=41,28$) și cei grafici ($m=61,89$): $U=53,50$, $p<0,001$, cu o mărime puternică a efectului $r=0,68$. Băieții cu DILS au capacitatea de concentrare a atenției mai slab dezvoltată, decât cei grafici.

Rezultatele cercetării atestă că elevii cu DILS denotă o atenție fluctuantă și instabilă. Capacitatea de concentrare mai slab dezvoltată la elevii cu DILS are ca rezultat distragerea frecventă, ei reușesc cu o mai mare dificultate să se sustragă factorilor perturbatori. Orice stimul colateral sarcinii este susceptibil de a-i distra, de a compromite procesarea informațiilor și eficiența realizării sarcinii.

Deoarece concentrarea atenției este un atribut inerent al atenției voluntare, putem afirma că autoreglajul voluntar funcționează greoi la elevii cu DILS, aceștia rămânând, încă, și, în mai mare măsură, tributari atenției involuntare. Ei se lăsă mai ușor distrași, decât elevii grafici, de stimulii noi, neobișnuiți sau atractivi. Incapacitatea de a limita, prin autocontrol, influența perturbatoare a stimulilor atractivi, zădărnicește concentrarea atenției. Iar mecanismele de inhibiție și autocontrol insuficient dezvoltate ale elevilor cu DILS determină procesări cognitive ineficiente și răspunsuri greșite.

Distragerea frecventă se poate datora, deasemenea, oboselii rapide a elevilor cu DILS, pe de altă parte, tocmai ea (distragerea) permițând reducerea inconștientă a tensiunii și a oboselii.

Elevii grafici au o mai dezvoltată capacitate de concentrare a atenției, și, implicit, a atenției voluntare, sunt mai rezistenți la factorii perturbatori, prin urmare, au o mai bună capacitate de autoreglaj, decât elevii cu DILS.

Dezvoltarea atenției voluntare la elevii mici, spune Ponareadova G.H. și Tihomirova L., este în strânsă legătură cu gradul de dezvoltare al responsabilității față de învățare, în general, și față de învățarea scris-cititului, în particular.

Elevii cu simțul responsabilității dezvoltat precar își concentrează atenția, în exclusivitate, la subiectele plăcute, ce le suscită interesul pe moment. Ei reușesc, doar cu greu, să-și autodisciplineze comportamentul pentru realizarea unor cerințele neinteresante.

Atenția voluntară la vârsta școlarității mici este în strânsă interacțiune și cu motivația pentru învățare. Spre deosebire de școlarul mijlociu, care-și poate concentra atenția asupra activităților neinteresate și dificile pentru atingerea unor scopuri îndepărtate, școlarul mic este capabil să-și concentreze atenția doar animat de motive extrinseci și apropiate. Învățarea limbajului scris, care impune dezvoltarea autoreglajului voluntar, este o sarcină laborioasă pentru școlarul mic, iar motivația extrinsecă (funcțională pentru alte activități), în cazul scrisului, este greu de întreținut, deoarece școlarul mic nu conștientizează încă beneficiile intrinseci ale limbajului scris.

Prin prisma datelor obținute la cele două probe de atenție, putem conchide că elevii cu DILS denotă mai frecvent neatenție, deficit de atenție și hiperactivitate decât elevii grafici. Deficitul de atenție are o pondere mai accentuată la elevii cu DILS față de cei grafici. Băieții cu DILS se confruntă mai frecvent și într-un grad mai pronunțat cu deficitul de atenție și cu hiperactivitatea. Ei sunt mai predispuși deficitului de atenție și hiperactivității decât fetele cu DILS.

Elevii cu DILS denotă un volum mai redus și o mai slabă capacitate de concentrare a atenției decât cei grafici, se lasă cu ușurință sustrași de stimuli perturbatori. Autoreglajul voluntar funcționează greoi la elevii cu DILS, având, în continuare, mai dezvoltată atenția involuntară. Atenția voluntară este mai slab dezvoltată decât la elevii grafici.

Rezultatele prezentei cercetări aduc argumente în sprijinul ipotezei conform căreia, *atenția, ca proces de selecție a informației, de control și organizare a activității, prezintă anumite diferențe la elevii cu DILS față de cei grafici.*

Bibliografie selectivă

1. Miclea, M., Psihologie cognitivă, Gloria, Cluj-Napoca, 1994.
2. Vianin, P., Ajutorul strategic pentru elevii cu dificultăți școlare, ASCRED, Cluj-Napoca, 2011.
3. Sion, G., Psihologia vârstelor, Fundația România de Măine, București, 2003.
4. Абсатова, К.А., Мачинская, Р.И., Коррекция трудностей письма, связанных с невнимательностью у младших школьников, М., 2012.
5. Безруких, М.М., Обучение письму, Рама Пабблишинг, Екатеринбург, 2009.

Bibliografie

1. Albu, M., Construirea și utilizarea testelor psihologice, Clusium, Cluj-Napoca, 1998.
2. Albu, M., Metode și instrumente de evaluare în psihologie, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2000.
3. Albu, M., Pitariu, H.D., (2000). Pot fi măsurate superfactorii modelului Big Five folosind Inventarul Psihologic California? *Studii de psihologie*, t. 4 (3-4), 169-179.
4. Anastasi, A., Psychological Testing, MacMillan Publishing Co., New York, 1979.
5. Gottfredson, L. S., A multiple-labour market model of occupational achievement (Report No. 225), MD: Johns Hopkins University, Centre for Social Organization of Schools, Baltimore, 1977.
6. Holland, J.L., The Self-Directed Search professional manual, CA: Consulting Psychologists Press, Palo Alto, 1979.
7. Holland, J. L., Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments, FL: Psychological Assessment Resources, Odessa, 1992.

8. Holland, J. L., Fritzsche, B. A., Powell, A. B., SDS Self-Directed Search. Ghid profesional de utilizare., trad. și adapt. de Pitariu H., Iliescu D., Vercellino D., O S România. București, 2009.